

Kis Kelemen Bence

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ elméleti-történeti tagozatának tagja

Kellékszavatosság az ókori Rómában

I. Bevezetés

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban „új Ptk.”) hatálybalépésével ez év március 15-e után lehetőségünk nyílik arra, hogy néhány újnak mondható jogintézmény római jogi gyökerét felkutathassuk és összehasonlítsuk a mai és jövőbeni magyar szabályozással. Kutatási témám az ingatlan adás-vételek kellékszavatossága, amelynek római jogi előírásait kívánom összehasonlítani az „új Ptk.” szabályaival. Jelen tanulmány – a későbbi vizsgálatok mintegy kiindulópontjaként – a kellékszavatosság ókori római kérdéskörével foglalkozik. Tekintettel azonban arra a tényre, hogy csak rendkívül kevés antik forrás áll rendelkezésre ingatlanok adásvételével kapcsolatban, az értekezés témája az ingók adásvételére és az ezekkel kapcsolatos hibás teljesítésre, valamint a hozzá kapcsolódó jogkövetkezményekre szűkítendő, különös tekintettel a rabszolgák adásvételére.

A Római Birodalom mind társadalmi, mind gazdasági fejlettségének köszönhetően egy olyan jogrendet alakított ki, amelynek messzemenő hatásai vannak jelenkorunk jogrendszerére, jogintézményeink többségére, hiszen eredetüket a római korban kell, hogy keressük.¹ Az adásvételi szerződésekkel kapcsolatos hibás teljesítések jogkövetkezménye elsősorban az eladó kellékszavatossági kötelezettségében mutatkozik meg, amely jogintézmény először a rabszolga-adásvételi illetve az igásállatok értékesítésével kapcsolatos szerződések kapcsán alakult ki a római

¹ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2009. 9. o.

piacokon.² Érdekesnek mondható, hogy már e korai, antik jogrendszer is pontosan tisztában volt azzal, hogy a vevőknek fontos pontosan ismerniük, hogy az adott áru, amit vásárolnak, milyen állapotban van, és mire számíthatnak a teljesítést követően. Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy miért pont éppen ennél a két „árucikknél” ment végbe ez a fejlődés. Erre, úgy vélem, hogy a rabszolgák és igásállatok magas ára szolgáltat indokot, illetve az a tény, hogy a korai kereskedelemben a rabszolgák jelentették a leginkább keresett árucikkeket mind Itálián belül mind azon kívül.³

A fentiekben vázoltaknak megfelelően e tanulmány célja közelebbről tehát a kellékszavatosság jogintézménye fejlődéstörténetének és főbb jellemzőinek bemutatása a *Digesta* huszonegyedik könyvében szereplő *aediles curules edictuma* és a dáciai viaszostáblákon található szerződéseken keresztül.

II. A kellékszavatosság fejlődéstörténete

1. Az archaikus kor

1.1. Actio de modo agri

Az archaikus korban még csak egyetlen lehetősége volt a vevőnek az áru hibája esetében jogorvoslatra. Ez a jogintézmény az *actio de modo agri* volt. E kor legjelentősebb jogforrásának a XII. táblás törvény tekinthető, melynek ehhez az esethez kapcsolódó rendelkezéseit Cicero nyomán ismerjük.⁴

Az archaikus korban a *mancipatio*⁵ szolgált az olyan dolgok adásvételére, amelyek nagyobb gazdasági jelentőséggel bírtak, ezek voltak a *res mancipi*.⁶ Különös szerepe volt ezek közül az itáliai teleknek (*fundus Italicus*), amelynek értékesítéséhez az említett kereset is szolgált. Itt a *mancipatio* során az eladó egy nyilatkozatban kijelenti, hogy mekkora a telek nagysága, majd ha ez később valótlanak bizonyult (pl. kisebb volt)

² Jakab Éva: *Stipulationes aediliciae*. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged 1993. 5. o.

³ Jakab: *Stipulationes aediliciae...* 14. o. és 29. o.; Zlinszky János: *Familia pecuniaque*. In: *Jogtörténeti Tanulmányok VI.* (szerk. Benedek Ferenc és Szita János) Tankönyvkiadó, Budapest 1986. 395. o. és 399. o. Cato agr. 92.

⁴ Pólay Elemér: *Az eladói kellékszavatosság szabályozásának első megjelenése a római jogban*. In: *A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Évkönyve.* (szerk. Schultheisz Emil) Budapest 1953. 115-120. o.; Cicero: *De Officiis* 3.16.65

⁵ Földi – Hamza: i. m. 320. o.

⁶ Földi – Hamza: i. m. 278. o.

akkor a vevő az említett *actio de modo agri* nevű, a vételárkülönbözlet kétszeresére menő keresettel fordulhatott az eladó ellen.⁷ Az *actio de modo agri* szorosan kötődött a *mancipatio*hoz, ezért feltételezhető, hogy a *mancipatio* háttérbeszorulásával ez a kereset is elvesztette jelentőségét, körülbelül a Kr. u. IV. századra.⁸

2. A preklasszikus kor

2.1A római piacok

A preklasszikus korról megkezdődött a szárazföldi kereskedelem felvirágzása is Itálián belül, azonban a rabszolga-kereskedelem döntően a tengereken zajlott.⁹ Kr.e. II-I. századra Delos vált a földközi tengeri kereskedelem egyik legkiemelkedőbb központjává. Egyes korabeli források szerint forgalma akkor volt, hogy naponta 10.000 rabszolga eladására is lehetőség volt, sőt, ez nem is ment ritkaság számba. Kr. e. 168-ban, amikor Rhodos kikötőjét a rómaiak szabadkikötővé nyilvánították, ugrásszerű fejlődés volt megfigyelhető a delosi kereskedelemben.¹⁰ Rhodos hanyatlásával a kalózkodás is egyre nagyobb méreteket öltött, hiszen annak előtte a sziget rendfenntartó tevékenységet is folytatott a tengereken. A kalózkodók által ejtett hadifoglyok jó piacra találtak a görög városokban (Delos Pamphilia) így innen kerülhettek ezek később Itáliába.¹¹

A korabeli hajózási és navigációs technikáknak köszönhetően a rabszolgák szállítása, amelyeket ők teljes mértékben árucikként kezeltek, csak meghatározott időszakban, május közepétől szeptember közepéig volt lehetséges és ajánlatos. A korabeli kereskedők meghatározott vevőkörrel rendelkeztek és évről évre hasonló útvonalakat

⁷ Pólay: Az eladói kellékszavatosság a preklasszikus római jogban. *Acta Juridica et Politica*, Tom. 11. Fasc. 9. JATE ÁJK, Szeged 1964. 116. o.; *Jusztinger János*: A vételár a római jogban: "emtionis substantia constitit ex pretio". *Jura* 2005/1. sz. 114-129. o.

⁸ Pólay: Az eladói kellékszavatosság... 6. o.; Nagy Éva: A vevő-fogyasztó tradicionális jogai ingó adásvétel hibás teljesítése esetén. PhD értekezés, Szeged 2014. 14-15. o.

⁹ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 9. o.

¹⁰ Vö. *Michael Rostovtzeff*: *Die hellenistische Welt. Gesellschaft und Wirtschaft*. Tübingen, 1955. 1019. és k. o.

¹¹ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*..., 13-14. o. Ld. még *Maróti Egon*: A délosi rabszolgapiac és a kalózkodás. *Antik Tanulmányok* 1962/1. sz. 1. és k. o.

jártak be, a személyes kapcsolatok pedig nagyon fontos szerepet játszottak az alkuk megkötésénél és a minőség biztosításánál.¹²

Mint minden fontos árucikknek, így a rabszolgáknak is külön piacaik voltak, amelyek már előre vetítették az ott árult rabszolgák minőségét, feltételezhető tulajdonságaikat. Erre hozható példa Plautus és Seneca egybehangzó véleménye a Castor-templom körüli rabszolgák kétes eredetéről és minőségéről,¹³ mely hosszan megmaradt a római köztudatban. Fontos megjegyezni, hogy valószínű, mind a kereskedők ellenőrzése mind a rabszolgák mint speciális árucikkek tulajdonságainak ellenőrzése hívta életre az állami kontrollt, amely elvezetett a kellékszavatosság vagy egy ahhoz hasonló intézmény megjelenéséhez.¹⁴

2.1.1 Piaci szokások

Korábban említettem, hogy a rabszolga-kereskedelem jelentős része a tengeren túlról származott. Érdekességként jegyezhető meg Plinius tudósítása egy bizonyos fehér krétáról, amellyel a *maiores* azaz az ősök a versenypályák célvonalát húzták meg illetve az előbb említett rabszolgák talpát is ilyenekkel festették be. Így a fehér talp a piacokon indikálhatta azt, hogy az áru honnan érkezett, utalva a minőségére és segítve ezzel a leendő vásárlókat is.¹⁵

Szintén a vevők döntésének könnyítését szolgálta – akik gyakran egy ilyen fontos döntés meghozatalát nem is egyedül tették meg¹⁶ –, hogy különböző egyéb „jeleket” alkalmaztak az eladandó rabszolgákon, amik fizikailag is mutatták bizonyos tulajdonságaikat. Elsőként említhető ezek közül a *pilleatos servos*, amely azt jelentette, hogy a rabszolgákat egy bizonyos kalappal a fejükön állították ki a piacokra. Itt, ahogy azt Sabinus is kiemeli az eladó nem vállal felelősséget az említett rabszolgáért.¹⁷ Ezt a szokást utóbb kapcsolatba hozták a később tárgyalt *aedilesek edictumával* is, ám feltételezhető, hogy a *servos pilleatos* szokását nem az *aedilesek* találták ki, hanem

¹² *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 15. o.

¹³ *Plaut. Curc.* 481.; *Sen dial* 2,13,4.

¹⁴ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 17. o. és 23. o.

¹⁵ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 23-24. o. Ld. még: *Plin. nat.* 35,199.

¹⁶ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 17. o. Ld. még *Plaut. Persa* 585.

¹⁷ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 24. o. Ld. még: *Gell. NA* 6,4,1

csupán egy régi jól bevált szokást emeltek be a szabályozásuk körébe. Említhető még ezen kívül a *sub corona veniere*, aminek jelentése koszorú alatt eladni, az ilyen ügyleteket hadifoglyok esetén alkalmazták. Az *aedilesi edictumra* visszavezethető szokás volt még az is, hogy a rabszolgák nyakába egy táblácskát, titulust akasztottak, amire rá kellett írni, hogy milyen esetleges tulajdonságokkal rendelkezik az áru, különösen a később tárgyalt ediktális hibákra való tekintettel.¹⁸ Érdekességként megjegyezhető továbbá, hogy létezett egy a próbára vételhez hasonló intézmény a piaci szokások között, de ez csak bizalmi alapon működött és csak nem jogi forrásokban található róluk említés.¹⁹

III. A piacfelügyelet Rómában

1. Az aediles curules feladatai

A tisztség Kr. e. 367-ben került megalapításra a *lex Licinia* által,²⁰ melynek feladatait Cicero nyomán a következőképpen oszthatjuk fel: *cure urbis*, *cura annonae*, *cura ludorum solemnium*. *Imperiummal* nem, viszont *potestással*, *ius edicendivel* és *iurisdictióval* rendelkeztek. A tanulmány szempontjából azonban sokkal fontosabb a rendészeti, gabona-ellátási, nyilvános játékok rendezési tevékenységén kívül azon magánjogi tevékenységével foglalkoznunk, ami hozzájárult a kellékhibákért való helytállás kialakulásához.²¹

A tisztség eredete szakrális múltra vezethető vissza – különféle templomi feladatokat láttak el – valamint Pomponius azt is kiemelte, hogy az *aedilesek* kezdetben a plebejusok köréből kerültek ki. Az említett szakrális tevékenysége feltehetően a köztársaság végére a *principatus* elejére tűnt el.²²

¹⁸ Pilinszky János akár innen is vehette volna az ötletet „Trónfosztás” című verséhez, ami így hangzik: „Táblára írva nyakadba akasztjuk történeted.”.

¹⁹ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 25-29. o. Ld. még: *sub corona veniere*: Gell. NA 6.4; *titulus*: Gell NA 4.2.1

²⁰ *Pintér Gyula*: Az aedilisi „*edictum de mancipiis vendundis*” célja és kibocsátásnak körülményei. In: *Jogtörténeti tanulmányok VI.* (szerk. Benedek Ferenc és Szita János) Tankönyvkiadó, Budapest 1986. 311. o.

²¹ *Földi – Hamza*: i. m. 21-22. o.. Ld. még: Cic. de leg. 3.3.7.

²² *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 33-35. o.

Piacfelügyeleti jogkörében fontos szerepet játszott a súlyok és mértékek helyes használatának ellenőrzése, igyekeztek fellépni az uzsorakamatra kölcsönt adók ellen és az árdragítást is igyekeztek hatósági eszközökkel visszaszorítani.²³ Fontosabban ennél azonban, hogy a piacokon áruba bocsátott termékek minőségi ellenőrzését is hatósági kontroll alá szerették volna vetni. Ehhez kapcsolható a következő részben tárgyalt *edictum aedilium curulium*.²⁴

2. De aedilicio edicto et redhibitione et quanti minoris

Az *aediles curules ius edicendi*ének köszönhetően meg volt a lehetőségük, hogy évente kiadják saját *edictum*ukat, melyben kihirdethették éves programjukat.²⁵ Az *aediles*ek bizonyos információk megadására kötelezték azokat, akik rabszolgákat és igásállatokat kívántak eladni a piacon.²⁶ Hogy megtudjuk, melyek voltak ezek az információk, célszerű megvizsgálni a Digestában erre vonatkozó *fragmentum*okat.

D 21.1.1.1 Ulp. 1 ed. aed. cur.: Aiunt aediles: 'Qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitiiue cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret, fuisset, quod eius prastari oportere dicitur: emptor omnibusque ad quos ea res pertinet iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur. si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quod ex ea post venditionem natum acquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus prevenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat. item si quas accessiones ipse praesterit, ut recipiat. item si quod mancipium capitale fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi cause quid fecerit, inve harenam depuganandi cause ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntiatio: ex his enim

²³ Az *aedilisi ediktumok* egyes ármaximáló rendelkezéseiről ld. *Jakab: Stipulationes aediliciae...* 41.o.; *Jusztinger János: Ármeghatározás a római adásvételnél.* In: PhD Tanulmányok 7 (szerk. Ádám Antal) Pécs 2008. 139. o.; *Jusztinger János: Észrevételek a feléntúli sérelem római jogi forrásaihoz.* (CJ. 4. 44. 2, CJ. 4. 44. 8), In: PhD Tanulmányok 9 (szerk. Ádám Antal) Pécs 2010. 344. o.

²⁴ *Jakab: Stipulationes aediliciae...* 40-41. o.

²⁵ *Földi – Hamza: i. m.,* 83. o.

²⁶ *Jakab: Stipulationes aediliciae...* 46-47. o.

*causis iudicium dabimus. hoc amplius si quis adversus ea scien dolo mano vendidisse dicetur, iudicium dabimus’.*²⁷

Ebben a fragmentumban az *aedilesek* elrendelik bizonyos információk szolgáltatását a vevők részére, amelyek világosan történő kijelentésének elmulasztása az eladó elleni kereset megadásával nyer jogorvoslatot. Az *aedilisek* által említett tulajdonságokat a következő táblázatban célszerű rendszerezni.²⁸

<i>morbi</i>	betegség
<i>vitiive</i>	hiányosság, fogyatékoság, hiba
<i>fugitivus</i>	szökött
<i>erro</i>	csavargó
<i>noxave solutus</i>	<i>noxával</i> terhelt
<i>capitalem fraudem admiserit</i>	halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmény
<i>mortis conciscendae sibi cause fecerit</i>	öngyilkosság megkísérlése
<i>ad bestias intromissus</i>	állatviadalra mutatták be az arénába

²⁷ Az *aedilisek* elrendelik: ‘Aki rabszolgákat ad el, biztosítania kell a vevőt arról, hogy egyik sem szenved betegségtől vagy egyéb fogyatékoságtól, nem szökött vagy csavargó, *noxával* nem terhelt: és minden alkalommal, ha egy rabszolga eladásra kerül ezeket nyíltan és a valóságnak megfelelően ki kell, hogy jelentse. De, ha egy rabszolgát ezekkel a rendelkezésekkel ellentétesen adnak el, vagy nem olyan állapotban volt, mint az eladáskor mondtak vagy ígértek, a vevő állíthatja, hogy az eladó helytállni köteles a civiljog miatt, mi (*aedilisek*) megadjuk a perlés lehetőségét a vevőnek és mindenkinek, akiket a dolog megillet, hogy a dolgot visszavetessék. De amikor a vásárlást és az átadást követően a vevő vagy a család *procuratora* cselekményének köszönhetően a rabszolga értéke csökkent, vagy egy rabszolgagyerek született, vagy a rabszolgának köszönhetően valami *accessiora* szert tett vagy ha a vevő ebből a dologból gyümölcsre tett szert, ezeket a vevőnek mind ki kell adnia. Továbbá amit a vevő *accessio*ként hozzáadott, visszakövetelheti (az eladótól). Ezen felül ha a rabszolga –halálbüntetéssel sújtandó- bűncselekményt követett el vagy öngyilkosságra vállalkozott, vagy ha állatviadalra mutatták be az arénában, a vásárláskor a vevő tudomására kell hozni. Ezekben az esetekben mi (*aedilisek*) keresetet adunk (a rabszolga visszavételére). Továbbá keresetet nyújtunk mindazoknak, akiknek tudatosan és rosszhiszeműen adtak el rabszolgát ezekkel a rendelkezésekkel ellentétesen. A fragmentum elején található Labeo bejegyzés JAKAB szerint csak egy betoldás, viszont kutatásom elején fontos jelentőségűnek tűnt: *1.Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium Labeo scribit edictum aedilium curulium de venditionibus rerum esse tam earum quae soli sint quam earum quae mobiles aut se moventes*. Azaz Ulpianus első könyve az *aedilis curulisok* ediktumához. Labeo azt írja, az *aediles curulisok* ediktuma a dolgok eladásáról éppúgy érvényes az ingatlan, mint az ingó dolgokra.

²⁸ Nagy: i. m. 28-29. o.

Mindezeket nevezhetjük összegezve „ediktális hibáknak”.²⁹ Ezen tulajdonságok tehát valószínűsíthetően fontosak voltak a kor római polgárának a számára és feltehetően ez a lista fokozatos fejlődés során vált teljessé. Korábban a kellékszavatosság mint jogintézmény ún. *garanciestipulatiós* formában működött Rómában, melynek értelmében az adásvételi szerződések rendszerint ilyen *stipulatiós* kíséretben részesültek, amelyek bizonyos hibák hiányáról, vagy pedig bizonyos tulajdonságok meglétéről szóltak. Valószínűleg ebből a kialakult joggyakorlatból meríthettek az *aedilisek* az *edictumuk* kiadása során.³⁰

Külön *fragmentum* szól az igásállatok hibáinak hasonlóképpen való közzétételről.

*D 21.1.38, pr Ulp. 1 ed. aed. cur.: Aediles aiunt: 'Qui iumenta vendunt palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi cause fuerint, ita emptoribus tradentur.'*³¹

Ezen felül arról is, hogy milyen nemzetiségű a rabszolga.

*D 21.1.31.21 Ulp. 1. ed. aed. cur.: 'Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent: plerumque enim natio servi aut provocat aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem: presumptum etenim est quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata, quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quae magis infamis est. quod si de natione ita pronuntiatum non erit, iudicium emptori omnibusque ad quos ea res pertinet dabitur, per quod emptor redhibet mancipium.'*³²

²⁹ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2013. 289. o.

³⁰ Jakab Éva: Kellékszavatosság és jótállás. In: Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére (szerk. Hamza Gábor – Kajtár István – Zlinszky János) Studia Iuridica 123. sz. JPTÉ ÁJK, Pécs 1996. 115. o.

³¹ Az *aedilisek* elrendelik: 'A kik igásállatot adnak el, jelentsék ki nyíltan és tisztességesen, hogy van-e valami betegsége, vagy hibája (az igásállatnak) és ha felszerszámozták az eladás céljából, ilyen állapotban kell átadni a vevőnek.'

³² Aki rabszolgát ad el, minden rabszolga esetében köteles kijelenteni, hogy milyen nemzetiséghez tartozik, mivel igen gyakran a rabszolga nemzetisége vagy vonzó, vagy taszító körülményként játszik szerepet a vevő szemében és így a mi érdekünk, hogy tudjuk, hogy mely országban született. Vélelmezett ugyanis, hogy bizonyos rabszolgák azért jók, mert olyan nemzetiségből jöttek, aminek nincsen rossz hírneve és másokat pedig azért tekintenek rossznak, mert egy olyan helyről származnak, amelynek a megítélése inkább negatív. Ha a rabszolga eredete nem lett megemlítve keresetet adunk a vevőnek és mindenkinek, aki érdekelt az ügyben, amellyel a rabszolga visszavéteik a vevőtől.

Ez utóbbi azért lehetett fontos, mert bizonyos nemzetiségű rabszolgákhoz különböző tulajdonságokat társítottak és ezeknek a sztereotípiáknak köszönhetően különböző feladatokra meghatározott nemzetiségű rabszolgákat kerestek.³³ A származási hely feltüntetése tehát már az ókori Rómában is fontos kelléke volt egy áru eladásának. A fent említett hibáknak rejtettnek kellett lennie a *caveat emptor* elve miatt, hiszen körültekintően kellett minden vevőnek eljárnia a vásárlás során. Ezekben az esetekben az *edictum* rendelkezései nem voltak alkalmazhatóak.³⁴ Az eladók az ezektől a hibáktól való mentességet egy *stipulatio duplae*ban ígérték meg a vételár *duplma* erejéig.³⁵ Ha a fenti információszolgáltatási kötelezettséget elmulasztották, akkor a vevők jogorvoslati lehetőséggel élhettek.

3. Az *edictum* alapján indítható keresetek

Felvetődik a kérdés, hogy mikor volt lehetőség az *aedilesek* által nyújtott kereset megindítására. Az említett két forráshely, a *D 21.1.1.1* és a *D 21.1.38* (a már idézetten túli, további része) alapján tehát a következő esetekben lehetett megindítani:

- Ha a megvásárolt rabszolga, vagy igásállat „ediktális hibában” szenvedett, de ezt az eladó nem közölte, még akkor is ha nem tudott a hibáról.
- Olyan negatív tulajdonsággal rendelkezett, amelynek hiányát az eladó garantálta
- Olyan pozitív tulajdonsággal nem rendelkezett, amelyet az eladó előzőleg megígért
- Az eladó tudva ugyan a kellékhibáról, de az eladót rosszhiszeműen nem tájékoztatta róla³⁶

Az *edictum* az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* nevű kereseteket adta meg a vevők számára.³⁷

³³ Vö. *Mart.* 7.80. *Varro rust.* 2.10.4; *Cic de or.* 2.66.

³⁴ *Földi – Hamza:* i. m. 518. o.; Vö. *D 21.1.1.6* Ulp.

³⁵ *Bessenýő András:* Római magánjog, A római magánjog az európai gondolkodás történetében. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2003. 497. o.

³⁶ A csoportosításhoz ld. *Nagy:* i. m. 34-35. o.; Ld. még *Reinhard Zimmermann:* Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription. Cambridge University Press, Cambridge 2002. 317. o.; *Max Kaser –Rolf Knütel:* Römische Privatrecht. C. H. Beck, München 2014. 253. o.

³⁷ *Bessenýő:* i. m. 497. o.

3.1 Actio redhibitoria

Az *actio redhibitoria* nevű kereset kettős természetű, hiszen egyrészt ez volt az elállás keresete, amelyet fél éven keresztül lehetett indítani.³⁸ A kezdőnapnak az átadás napja számított. Ez a kereset egy *in integrum restitutio* megvalósításának céljával készült azaz a vevő visszaszolgáltatta a rabszolgát vagy igásállatot annak minden tartozékával együtt az eladónak, az pedig köteles volt visszafizetni a vételárat.³⁹ Ha a *pretium*ot nem fizették vissza, akkor a vételár és az ahhoz járuló bármilyen *accessio* árának kétszeresében marasztalták az eladót⁴⁰ tehát ez a kereset egy *arbitrarira actio*.⁴¹ Másrészt ez a kereset szolgált arra is, ha az eladó nem volt hajlandó garanciát vállalni a rabszolga rejtett hibáira, amit az előírt módon, *situplatio duplae* formájában kellett megtenni. Ekkor – a már említett módon – duplumra menő keresetként funkcionált, amelyet az adásvétel megtörténtétől számított két hónapon belül lehetett megindítani, ha a vételár visszafizetése mellett, a rabszolga visszaadása is megtörtént akkor csak egyszeresre ment a kereset.⁴² Ennek alátámasztására a következő forráshelyek szolgálnak:

*D 21.1.28. Gai 1 ed. aed. cur.: 'Si venditor de his quae edictio aedilium continentur non caveat, pollicentur adversus eum redhibendi iudicium intra duos menses vel quanti emptoris intersit intra sex menses.'*⁴³

D 21.1.45. Gai 1 ed. aed. cur.: 'Redhibitoria actio duplimum habet condemnationem modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor. nam si neque pretium neque accessionem solvat neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli pertii et accessionis condemnari iubetur: si vero reddat

³⁸ Vö. D 21.1.1.1

³⁹ Ld. D 21.1.23.7; D 21.1.21 pr.; D 21.1.25.10; D 21.1.38. Vö. *Jusztinger: Ármeghatározás a római...* 137. o.

⁴⁰ *John Roby Henry: Roman Private Law in the times of Cicero and of the Antonines Volume 2. Scientia Verlag Aalen, Cambridge: at the University Press, 1902. 151. o.*

⁴¹ *Benedek – Pókecz: i. m. 289. o.*

⁴² *Bessenyő: i. m 386. o.*

⁴³ Abban az esetben, ha az eladó nem vállal garanciát az ediktumban említettek szerint, az *aedilesek* keresetet adnak ellene a dolog visszaadására két hónapon belül, vagy az eladó érdeksérelmével arányos vételárcsökkentésre hat hónapon belül.

*pretium et accessionem vel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli videtur condemnari.*⁴⁴

Az eladók általában igyekeztek a kötelezettségvállalás alól kibújni és erre különböző „kivétel megállapodásokat” kötöttek.

Lehetséges volt egy olyan eset, amikor az eladó bizonyos kifejezetten megjelölt hibák kivételével vállalt garanciát az adott rabszolgára. Ekkor, ha vevő mégis olyan hiba miatt perelné az eladót, amit előzőleg kikötöttek, úgy az eladó *exceptio pactival* élhetett a vevő keresetével szemben. Ilyenkor ugyanis a vevő az ediktum alapján őt megillető keresetről az ún. *pactum de non petendoval* lemondott a vételnél. Mindezek a megállapítások akkor helytállóak, ha jóhiszemű eladóról van szó. Ha viszont rosszhiszemű volt a *venditor*, tehát nem tett eleget a tájékoztatási kötelezettségének melyet a már idézett D 21.1.1.1 fragmentum hívott életre, akkor a vevőt megillette az ún. *replicatio de dolo* az eladó *exceptiójával* szemben.⁴⁵

3.2 Actio quanti minoris

Ez a kereset vételárcsökkentésre szolgált, amely egy éven belül volt megindítható. Arra tekintettel alkották meg, hogy létezhetett olyan helyzet is, amelyben a vevő érdeke nem az volt, hogy visszaszolgáltassa a kellékhibás rabszolgát vagy igásállatot hanem, hogy a hibával arányos vételárcsökkentést érhessen el.⁴⁶ Az átadástól számított első hat hónapon belül a vevő dönthetett, hogy a kettő közül melyik keresetet alkalmazza az eladó ellen, a letelt hat hónap után viszont már csak vételár csökkentésre perelhetette a

⁴⁴ Az *actio redhibitoriának* kétfajta hatása lehet: vagy kétszeres vagy egyszeres összeg megfizetésére ítéli az eladót. Ha az eladó nem adja ki a rabszolga árát, vagy a hozzá tartozó *accessio*kat, vagy nem eresztí a hozzá fűződő kötelezettségétől akkor *duplumot* kell, hogy fizessen. Amennyiben azonban visszaadja az árat és a hozzá tartozó *accessio*kat illetve felmenti a hozzá fűződő kötelezettségek alól, egyszeres árat fizet.

⁴⁵ *Pintér*: i. m. 315-316. o.; *Vö. D. 21.1.14.19 Ulp.*; *M. Kaser*: Die Jurisdiction der kurulischen Ädilen. *Melanges P. Meylan*. Lausanne 1963. 178. o. a *pactum de non petendo*t illetően pedig *V. ö. D. 2.14.31.*

⁴⁶ *V.ö. Jusztinger*: Ármeghatározás a római adásvételnél. *Debreceni Jog Műhely* 2008/V/1. sz. http://www.law.klte.hu/jogimuhely/02_hun_index.htm és *Jusztinger János*: Az árképzés korlátai a római adásvételnél. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Jur. et Pol.* 2005./ XXIII/1. 63. o.

kellékhibásan vásárolt áru eladóját.⁴⁷ Ehhez a keresethez a következő fragmentum kapcsolható:

*D 21.1.19.6. Ulp. 1 ed. aed. cur.: 'Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet: si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit aut, si dictum promissumve quid est, ex eo ex quo dictum promissumve quid est.'*⁴⁸

Összefoglalva kijelenthetjük, hogy az aedilesi keresetek a vevő rendelkezésére álltak, mind akkor, amikor egy bizonyos információ szolgáltatása maradt el, illetve akkor is, ha amit kijelentettek az nem felelt meg a valóságnak.⁴⁹

4. A garanciastipulációk

Korábban már említésre kerültek az ún. *garanciastipulációk*, amelyek minden adásvételi szerződés részét képezték a vizsgált időszakban,⁵⁰ célszerű tehát górcső alá venni ezeknek a *stipulatio*knak a mibenlétét is.

Az aedilesi *stipulatio*k, a *praetori stipulatio*k közé tartoznak, hiszen ezek is az aedilesek *iurisdicitó*ján alapulnak és minden esetben a magisztrátus előtt, az *in iure* szakaszban volt kötelező teljesíteni őket.⁵¹

A *garanciastipuláció*kkal kapcsolatban felmerülhet az a kérdés, hogy minden esetben kötelező volt-e ilyen formában garanciát vállalnia az eladónak. Erre egyértelműen nemleges válasz adható. Az, hogy történt-e garanciavállalás *stipulatio*s formában az

⁴⁷ Nunzia Donadio: La tutela del compratore tra acciones aediliciae e actio empti. Giuffrè, 2004. 80-82. o.; Pólay: Az eladói kellékszavatosság... 53. és 56. o.; M. Kaser – R. Knütel: Römisches Privatrecht. C. H. Beck, München 2014. 254. o.

⁴⁸ A dolog visszaadására menő keresetre hat hónap áll rendelkezésre, de ha a dolgot nem adták vissza és vételrácsökkentésre pereltek, akkor ezt egy éven belül is megtehetik. Az említett idő pedig az adásvétel napjától kezdődik vagy attól a naptól ahol bármilyen kijelentés vagy ígéret elhangzott (*stipulatio*).

⁴⁹ Jakob: Stipulationes aediliciae... 56. o.

⁵⁰ Pintér: i. m. 313. o.; August Bechmann: Der Kauf nach gemeinen Recht. I. Erlangen, 1876 Aalen, 1965. 392. o.

⁵¹ Jakob: Stipulationes aediliciae... 86. o. és 95. o. Pomponius alapján, az aedilisek feladatairól bővebben Ld. III. rész 1. pont.

nagyban függött az ártól. Így tehát kijelenthetjük, hogy a *garanciastipulatio* megléte a felek megállapodásán múlt. ⁵²

Megállapítható, hogy az *aedilesek* bizonyos esetekben írták csak elő a *stipulatio*s formában való garanciavállalást és Gaius fragmentumai alapján bizonyosnak mondható, hogy amennyiben ezt az eladó nem teljesíti, bizonyos szankciókat kell foganatosítani ellene, amelyekről korábban már szó esett. ⁵³

Megemlíthető még a *stipulatio* szövege, amelyet az *aedilesek* ediktumukba a korábban meglévő szerződési gyakorlat alapján, illetve mintájára helyeztek el. ⁵⁴

IV. Rabszolgavételek a dáciai viaszostáblák tükrében

1. Dáciai viaszostáblák

1855-ben kerültek feltárássra az erdélyi Verespatak község közelében található Katalinbányában az ún. „dáciai viaszostáblák” melyek segítségével bepillantást nyerhetünk a II. századi római provincia, Dácia jogéletébe. Az említett táblákon négy adásvételi szerződés maradt fent, melyek közül három rabszolgavételi, egy pedig egy ház(rész) vételi szerződés volt. ⁵⁵ Célszerűnek látszik, hogy pár mondatban megmagyarázzam a „viaszostábla” kifejezést.

Mint már arról korábban szó volt, a Római Birodalom területén virágzó kereskedelmi élet folyt, erről tanúskodnak bizonyos okiratok, amelyek különböző formában maradtak ránk. Megemlíthető Egyiptom, ahol erre a célra a papiruszt használták, de Itáliában és a birodalom nyugati provinciáiban főként a viaszostáblák alkalmazása mellett

⁵² *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 95. o.

⁵³ *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 105-108. o.; D 21.1.31. Gai 2. ed aed. cur., D 21.1.28 Gai 1 ed aed. cur.

⁵⁴ Vö. *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 105. o.

⁵⁵ E szerződésekhez, elsősorban a vételár-fizetésnek a tulajdonszerzésre gyakorolt hatását vizsgálva Ld. *Jusztinger János*: A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásaiban. Doktori értekezés, Pécs 2012. 218. o.; *Jusztinger János*: Acquisition of property and the payment of purchase price in the contract practice of ancient Rome. In: (szerk. Erik Stenpien) *Kúpna Zmluva – História a Súčasnost I.* Kassa 2013. 183-200. o., *Jusztinger János*: Tulajdonszerzés és vételárfizetés az ókori Róma szerződési praxisában. *Jura* 2013/2. sz. 67-73. o.

döntöttek. Ilyen táblát találtak Dáciában is először 1786-ban. A viaszostáblák többnyire kisméretűek voltak, (kb. 10x14 cm). Puhafa táblácskákat mélyítették ki, amelybe viaszréteget öntöttek és ebbe egy erre készült fém írószerszámmal (*stilus*) karcolta az írnok a feljegyzésre szánt szerződés szövegét.⁵⁶

Kutatásaim kezdetén, mivel elsősorban ingatlan-adásvételi szerződéseket kerestem, természetesen megvizsgáltam az említett ház(rész)vételt is. Sajnálatos módon azonban csupán a *mancipatio* folytán adódó, a II. fejezet 1.1 pontjában említett *actio de modo agri* nevű keresettel élhetett a ház(rész) vevője mivel a szerződés az *evictiós* kikötéseken és az ingatlan szolgálatmentes birtoklását és használati jogát biztosító *habere licere* fordulatot kivéve nem említ semmilyen másik garancia *stipulatio*t.⁵⁷ Felmerülhet azonban, hogy mennyiben tekinthető *mancipatio*nak a tulajdonátruházás egy dáciai, azaz provinciai telek esetében, ez azonban nem tartozik tanulmányom tárgyköréhez.⁵⁸

2. Rabszolga-vétel

Az előbb említett rabszolga-adásvételi szerződések közül célszerű azt a rabszolga-vételt elemezni, amely 142 május 16-án kelt a III. ikerlégió tábora melletti polgári telepen.

*FIRA III 88 (CIL III. p. 94)*⁵⁹:

Dasius Breucus emit mancipioque accepit puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine est, natione Grecum(!), apoc<h>atum pro unci<i>s duabus, DC de Bellico Alexandri, fide rogato M. Vibio Longo. Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque solutum, erronem, fugitum (!), caducum non esse praestari; et si

⁵⁶ Jakab. Éva: Apropó jogharmonizáció: gondolatok az ókori kellékszavatossági modell kapcsán. In: Acta Juridica et politica Tomus LXI. Fasc 1-26. In memoriam Nagy Károly (szerk. Tóth Károly) Acta Universitatis Szegediensis, Szeged 2002. 225-226. o.; Leopold Wenger: Die Quellen des römischen Rechts. Wien, 1953- 55. és k., 74. és k. o.

⁵⁷ Molnár Imre: Egy dáciai házvételi szerződésből levonható tanulságok, különös tekintettel mai jogunkra nézve. In: Jogtörténeti Tanulmányok IX. (szerk. Jusztinger János és Pókecz Kovács Attila) PTE ÁJK, Pécs 2008. 257. o.

⁵⁸ Ld. még: Pólay Elemér: A dáciai viaszostáblák szerződesei. Budapest 1972. 154. o. és 279-280. o. Vö. Kunkel ellenkező véleményével Wolfgang Kunkel: Epigraphik und Geschichte des römischen Privatrechts. In: Vestigia, Beiträge zur alten Geschichte 17 (Akten des VI. Internationalen Kongress für Griechische und Lateinische Epigraphik) München 1972. 221. o.

⁵⁹ Pólay: A dáciai... 279. o.

quis eum puerum quo de agitur, paremve quam quis ex eo evicerit, quo minus emptorem supra scriptum eumve, ad quem ae res pertinebit, uti frui habere possidereque recte liceat; tunc quantum id erit, quod ita ex eo evictum fuit, tantam pecuniam duplam probam recte dari fide rogavit Dasius Breucus dari fidei promisit bellicus Alexandri. Idem fide sua esse iussit Vibius Longus. Proque eo puero, qui supra scriptum est, pretium eius DC axcepisse et havere se dixit Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco. – Actum kanabis legionis XIII. geminae, XVII kal. Junias, Rufino et Quadrato cos. – Appi Procli veterani logionis XIII. geminae. Antoni Celeris Juli Viatoris. Ulpi Everini. L. Firmi Primitivi. M Vibi Longi fideiussoris. Bellici Alexandri venditoris.⁶⁰

A szerződés elején a szokásos formában, az adásvételi szerződés lényeges tartalmi elemi kaptak helyet, ilyenek az eladó és a vevő neve, az áru (jelen esetben egy rabszolga fiú) és a vételár összege.⁶¹ A szerződés szövege a vevő, Dasius Breucus névével kezdődik, majd annak a ténynek a rögzítésével, hogy adásvétel történt ezt az *emit mancipioque accepit* kifejezés jelöli. Amint azt a dáciai táblákkal kapcsolatban korábban említettem a *mancipatio* használata kétséges, hiszen a kérdéses szerződésekben szereplő nevek nagy valószínűséggel peregrinusok voltak így *ius commerciummal*⁶² nem rendelkezhetek. Illetve a szerződésben szereplő *stipulatio duplae* használata felesleges lenne ebben az esetben. A szerződés lejegyzője valószínűleg egy régi formula alapján dolgozhatott⁶³ ezért keveredhettek össze ezek a lényeges elemek a szerződésben.⁶⁴

⁶⁰ Dasius Breucus megvette és *mancipatio* útján átvette a görög nemzetiségű Apalaustus, vagy más néven nevezett rabszolga fiút, akinek kit unciáért való megvételét nyugtázták, 600 dénárért Bellicus Alexandritól, M. Vibius Longus kezessége mellett. Egyben garanciát vállalt azért, hogy a rabszolga fiút egészségesen adta át, az nem tolvaj és egyéb vétség nem terheli, nem csavargó, nem szökevény és nem nyavalyatörős; és ha valaki a szóban forgó rabszolga fiút elperli, miáltal a fentírt vevő, vagy akit a dolog meg fog illetni, azt használni, megtartani, birtokolni nem lesz képes, úgy amennyit az ér, illetőleg amit így elperelnek belőle, annak az összegnek kétszeresét jó pénzben megfizetni hit alatt kérte Dasius Breucus és hite alatt ígérte Bellicus Alexandri. Ugyanezért kezességet vállalt Vibius Longus. Bellixus Alexandri kijelentette, hogy a fentírt rabszolga fiúért vételár fejében 600 dénárt Dasius Breucustól megkapott és át is vett.- Kelt XIII. ikerlégió tábor a melletti polgári telepen, május 16-án, Ruifnus és Quadratus *consulságának* évében. – Appius Proclus, a XIII. ikerlégió *veteranusának* Antonius Celer, Julius Viator, Ulpius Severinus, L. Firmus Primitivus, M Vibius Longus kezesnek és Bellicus Alexandri eladónak a (pecsétje).

⁶¹ Jakab: Apropó jogharmonizáció... 227. o.

⁶² Földi – Hamza: i. m. 208. o.

⁶³ Vö. M. Kaser: Zum Ediktstil. Weimer 1951 44. o.

⁶⁴ Jakab: Stipulationes aediliciae... 77-78. o.

Az említett szerződés közli a fontosabb információkat a rabszolgafiúról, mint a neme és a nemzetisége⁶⁵, valamint sor kerül a jog és kellékhibákért való garanciavállalásra is a következő formulával: „*Eum puerum sanum traditum, furtis noxaeque solutum, erronem fugitivum caducum non esse (VII. t.)*.”⁶⁶ Az eladó megígérte, hogy a rabszolga egészségen került átadásra valamint azt, hogy nem tolvaj és vétség sem terheli, nem szökött és nem is csavargó valamint nem is *cauducus*, ezen felül az elperlés esetére is a vételár és az *interesse duplum*ának megfizetésére kötelezte magát.⁶⁷

Érdekes lehet megjegyezni, a *natione Graecum* megjelölés vajon hogyan szerepel a többi Dáciában talált viaszostáblán. A másik kettő közül az egyikben egy hasonló jelölés, mégpedig a *natione Creticam* szerepel, ami a rabszolga krétai származására utal. A harmadikon azonban a *sportellaria* szó szerepel⁶⁸, ez a szó valószínűleg a rabszolgagyerek talált voltát hivatott jelölni. Ennek a szónak a beiktatása szintén az *aedilisi ediktum* megfelelő rendelkezése miatt volt kötelező (*D 21.1.31.21*).⁶⁹

Felmerülhet egyéb kérdésként, hogy *ex delicto* vagy a *stipulatio* folytán állt-e be a garanciavállalás.⁷⁰ Mindenesetre megállapítható, hogy az ugyan *stipulatio*s formában, de majdnem minden lényeges ediktális hibára garanciát vállaltak ebben a szerződésben.

V. Összefoglalás

Összefoglalva kijelenthető, hogy a kellékszavatosság hosszú utat járt be sok évszázados fejlődése során. Az archaikus korban szorosan még nem is szavatosságnak tekinthető formában létezett, viszont a későbbiekben, a Rómába beáramló nagyszámú, külhoni rabszolgák miatt az *aediles curules*ek nagyobb védelemben kívánták részesíteni a vevőket, így tárgyi, objektív alapra helyezték az eddigi, vétkességen alapuló eladói

⁶⁵ Az okot ld. *D. 21.1.31.21*.

⁶⁶ Pólay: *A dáciai...* 152. o.

⁶⁷ *Jakab: Stipulationes aediliciae...* 78. o.

⁶⁸ Ld. *FIRA III. 87, Kr. u. 142*.

⁶⁹ Pólay értelmezi úgy, hogy az említett *sportellaria* szó a rabszolgagyermek talált voltára utal, mivel a szó eredeti jelentése „kosár” vagy „vesszőkosár”. Ld. még: *Jakab: Apropó jogharmonizáció...* 227. o.

⁷⁰ A kérdésről részletesen Pólay: *A dáciai...* 152-155. o.

felelősséget és ezen felül az említett *edictum*ban megnevezték azokat a hibákat, fogyatékoságokat, amelyeket mindenképp a vevő tudomására kell hozni.

Az említett *adilisi edictum* alapján két kereset is indítható volt, amelyek az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* nevet viselték. Az előbbi az elállásra, az utóbbi pedig vételárcsökkentésre szolgált.

A tanulmányban szó esett egy dáciai viaszostáblán fennmaradt szerződésről, amelyben egy Dasius Breucus nevű ember egy görög nemzetiségű rabszolgát vásárolt. Ebben a szerződésben megfigyelhettük a kor sajátosságait a szerződési gyakorlatra vonatkozóan és megállapíthattuk, hogy majd' az összes *aedilisi* hiba említésre került benne, amelyekre az eladó garanciát is vállalt.

A kellékszavatosság jogintézménye fejlődését a Római Birodalomban kezdte meg, majd foglalta el méltó helyét a kontinentális jogrendszerben és így szolgált alapjául több, a fogyasztó védelmét célzó rendelkezésnek is.